

Proč migrují obyvatelé Bangladéše do Indie?

Robert Stojanov

Abstrakt:

Migrační proudy obyvatel z dnešního státu Bangladéš do Indie mají dlouhou tradici, která však v současnosti trpí moderními důsledky v podobě bezpečnostních tenzí, národních a náboženských vášní, environmentálních problémů a politických svárů. Autor v článku stručně analyzuje základní migrační faktory mezi Bangladéši a Indií, především provincií Ásám, a soustřeďuje se na environmentální příčiny migrace, včetně změny klimatu. Článek je založen na poznatcích získaných během terénního výzkumu v regionu a analýze sekundárních pramenů.

Migrace obyvatel patří k nejvýznamnějším procesům, které ovlivňují tvář světa v celé jeho historii bez ohledu na kontinenty či regiony. Migrační proudy představují důležitý socio-ekonomický indikátor společenských procesů, včetně těch demografických. Nicméně důvodů, proč lidé migrují, je celá řada. Článek se pokusí zaměřit na hlavní příčiny migrace obyvatel Bangladéše, muslimské země s největší hustotou zalidnění, do Indie, hinduistické země s druhou nejpočetnější populací na světě.

Migrační procesy mezi Bangladéši a Indií

Migrace obyvatel z dnešního státu Bangladéš (dříve Východní Bengálsko nebo Východní Pákistán) do Indie má dlouhou tradici, přinejmenším ještě z dob Britského impéria. Mezinárodní dimenzi těmto proudům dalo vyhlášení nezávislosti muslimského Pákistánu a hinduistické Indie v roce 1947.

Vzhledem k neexistenci identifikačních karet (občanských průkazů) v obou zemích nejsou k dispozici žádné přesné statistiky umožňující stanovit počty migrantů překračujících každý den hranice. Navíc hranice mezi oběma státy jsou prakticky otevřené vzhledem k velkému množství říčních kanálů řek Brahmaputry i jejích přítoků a horských oblastí, a tak obyvatelé obou států se mohou téměř volně pohybovat tam i zpět. Paradoxně se tak všichni Bangladéšané stávají obyvateli-občany Indie, což prohlubuje tenze mezi oběma národy. Ty slabší se projevují u odlišného popisu situace na hranicích. Zatímco Bangladéšané zdůrazňují každodenní střelbu ze strany indických ozbrojených sil na bangladéšské migranty (občasné doplněné o zprávy z médií),

tak Indové si stěžují na nekonečné proudy muslimského obyvatelstva z Bangladéše zaplavující indické pohraniční státy Ásám, Tripura a Západní Bengálsko.

Podle některých odhadů dnes tvoří Bangladéšané již třetinu obyvatel Ásámu a indiští geografové se obávají nadměrné spotřeby přírodních zdrojů v tomto státě (především půdy a vody). Robert Livernash se domnívá, že od 50. do poloviny 90. let minulého století se přistěhovalo z Bangladéše do Indie 12 až 17 miliónů lidí.

Zpráva Mezinárodní organizace pro migraci z roku 2005 zmiňuje proudy migrujících Bangladéšanů, kteří žijí v blízkosti ásámské hranice a každý den se shromažďují na železničních nebo autobusových stanicích Guwahati (Gauhati), hlavního města Ásámu, v naději, že zde najdou práci na indických farmách nebo stavbách. Tak vytvářejí největší denní pracovní trh v regionu.

Indiští úředníci vnímají tento druh migrace s obavami a varují, že jakmile tito lidé najdou práci a zabydlí se zde, přijedou i jejich rodiny a trvale se zde usadí. Vzápětí začnou vyžadovat pracovní povolení a případně i potravinové lístky, které opravňují rodinu získat všechny druhy sociální pomoci.

Podobné obavy vyjádřili nad environmentální a etnickou budoucností Ásámu i někteří autorem oslovení indiští experti, kteří upozorňují na fakt, že migranti z Bangladéše mají relativně vysokou porodnost ve srovnání s místním obyvatelstvem. Stejně tak zmiňují jejich spotřebu dřeva v již tak velmi výrazně odlesněném Ásámu nebo půdy pro zemědělskou činnost, která se zpravidla získává opět odlesněním. V současné době se odhaduje, že Bangladéšané tvoří minimálně třetinu z cca 26 miliónů obyvatel této provincie.

Není proto překvapující, že tyto nálady se snaží využít ve svůj prospěch různé militaristické skupiny ve snaze získat sympatie místních obyvatel na svou stranu. Například známá Sjednocená osvobozenická fronta Ásámu (ULFA), která od roku 1979 bojuje za nezávislost této provincie na Indii soustřeďuje své útoky z poslední doby právě na migranty z Biháru (nejchudší indický stát) a Bangladéše. Místní obyvatelé, kteří obecně nejvíce zájmu se bavit o této skupině, je však považují za mafii, která spíše vybírá tzv. výpalné. Nicméně nedávno v Ásámu útočili i muslimští radikálové, kteří údajně mají základny v sousední Bangladéši. Důvodem je právě ochrana muslimského obyvatelstva.

Obyvatelé Bangladéše však nemigrují pouze do Indie, ale i do Spojených států, Velké Británie a samozřejmě i do zemí Perského zálivu, Singapuru a Malajsie, kde hledají především práci, ale i vzdělání. Odhady z konce 90. let tak hovoří o 3 milionech dělníků v zahraničí, kteří ročně zasílali více než 1,5 miliardy USD do země původu. Jaké jsou tedy základní příčiny migrace obyvatel Bangladéše?

Základní příčiny migrace

Analýza literatury a terénní výzkum autora tohoto článku v Bangladéši a indickém státu Ásám identifikovaly čtyři základní skupiny *push* faktorů, které hrají významnou roli v procesech rozhodování migrovat u obyvatel Bangladéše:

1. Ekonomické faktory v kombinaci s chudobou

Ekonomické podmínky hrají nejvýznamnější roli v rozhodovacím procesu bangladéšských migrantů. Pracovní migrace v její dočasné, permanentní či cyklické formě je jednou ze strategií pro přežití nebo zvýšení kvality života. Hlavní oblasti, kam migranti směřují jsou provincie Západní Bengálsko, Ásám a Tripura. Ve všech regionech se bangladéští migranti usazují především v příhraničních oblastech a velkých městech s jejich okolím (především Kalkata a Guwahati). V Ásámu se však často jedná o venkovské oblasti v údolí Brahmaputry, kde nacházejí zemědělskou půdu, i když poněkud horší kvality bez finančních možností efektivního zavlažování.

2. Environmentální faktory

Environmentální faktory v Bangladéši hrají pravděpodobně druhou nejvýznamnější roli při rozhodování zda migrovat či nikoliv. Nicméně v některých regionech mohou být environmentální změny tou rozhodující příčinou migrace. Ve většině případů se jedná o přírodní katastrofy (povodně, hurikány), různé ekologické procesy (eroze půdy, zasolení půdy, říční eroze způsobující zánik ostrovů nebo břehů, sucho), výstavba velké říční přehrady v jednom případě nebo nedostatek přírodních zdrojů (především pitné vody či vody na zavlažování, nedostatek zemědělské půdy). Některé z nich jsou lidskou činností způsobeny přímo, jako například použití špatných zemědělských technologií nebo výstavba přehrady, u některých však lidské působení je nepřímé, což je příklad změny klimatu.

3. Demografické faktory

Bangladéš trpí nejvyšší populační hustotou na světě (bez městských států), jež dosahuje poměru více než 1000 obyvatel na čtvereční kilometr, vysokým populačním růstem a obecně velkým počtem obyvatel (154 miliónů), které dohromady způsobují nízký podíl obyvatel na rozloze zemědělsky využitelné půdy. Hlavní město Dháka (Dacca) s odhadovaným počtem 12 až 14 milionů obyvatel je doslova přelidněné obyvateli z venkova, kteří často žijí ve slumech.

4. Občanské nepokoje a vysoký stupeň náchylnosti ke konfliktům uvnitř společnosti

Některé regiony v Bangladéši, především horské východní oblasti jsou čas od času zasaženy občanskými konflikty a nepoji. Nejznámějším takovým regionem je Chittagong Hill, kde žijí místní kmeny v permanentním konfliktu s centrální vládou a desítky tisíc z nich již emigrovalo do Indického státu Tripura. Někteří se však již vrátili po podepsání příměří v 90. letech minulého století.

Dalším permanentním, i když skrytějším konfliktem je občasná nevraživost mezi hinduistickou a muslimskou částí bangladéšské společnosti. Hinduisté, především ze západní části země, opouštějí Bangladéš a stěhují se do Indie. Tento migrační proud však není příliš masivní.

První tři migrační faktory, především však nedostatek pracovních příležitostí a půdy, časté přírodní katastrofy a vysoká hustota obyvatel, to vše v kombinaci s kulturními a historickými souvislostmi vytvářejí předpoklad pro existenci tzv. „permanentní migrační atmosféry“ v této společnosti na národní i mezinárodní úrovni. Nicméně podrobněji se zastavíme u environmentálních příčin migračních proudů, protože ty jsou v současné době velmi často zmiňovány, především v kontextu změny klimatu.

Environmentální migrace

Ačkoliv se přírodní zdroje, jako jsou pitná voda nebo půda, mohou zdát nevyčerpatelné, je v mnoha případech realita zcela opačná. Dlouhodobá devastace či zásadní změna životního prostředí nebo přírodní katastrofa mohou zásadně zasáhnout do života obyvatel daného území a tím je připravit o životně důležité přírodní zdroje, obydlí či obživu. Lidé v takto postižených oblastech jsou donuceni opustit své domovy a hledat obživu jinde, čímž vzniká proces environmentální migrace.

Ke zhoršení stavu životního prostředí přitom může dojít lidskou činností (průmyslové havárie, výstavba přehrad, urbanizační procesy) i činností přírodních sil (záplavy, zemětřesení, hurikány), nejčastěji však kombinací obou (degradace půdy, změny srážkového režimu v důsledku změny klimatu). V každém případě je zhoršení stavu životního prostředí spojeno se ztrátou živobytí, a proto je velmi obtížné odlišit environmentální příčiny migrace od příčin ekonomických.

Odborné studie zmiňují velké množství faktorů, které hrají roli v procesech migrace. Jejich množství nedovoluje přesné určení toho, jak velká část populace, případně jak velký populační růst či hustota obyvatel přispívá k degradaci životního prostředí a následné migraci obyvatel. Nicméně už jen přítomnost těchto faktorů indikuje oblasti, které jsou v ohrožení nekontrolovatelných migračních proudů. Jednou z takových oblastí je právě Bangladéš, odkud lidé neustále migrují do sousedních indických provincií Ásám, Tripura a Západní Bengálsko.

Vliv změny klimatu?

Relativně méně známým faktorem zůstává dopad změny klimatu na migrační proudy v této části světa, respektive jejich skutečný rozsah. I když mnohé studie zmiňují právě Bangladéš jako prominentní zdrojovou oblast environmentální migrace především kvůli změně klimatu, žádná z nich neuvádí konkrétní údaje či přesné dopady. I když metodologicky je to téměř nemožné, je zajímavé si všimnout výpovědí postižených obyvatel jihozápadní oblasti Bangladéše (provincie Khulna), kteří autorovi tohoto článku potvrdili, že hurikán *Sidr* z listopadu 2007 byl nejsilnějším a nejvíce destruktivním hurikánem, který pamatují za poslední tři desetiletí.

Negativní dopady změny klimatu na Bangladéš jsou poměrně často popisovány v odborné literatuře i médiích. Mluví se především o větší intenzitě a častějším výskytu povodní i tropických cyklón a také o zvýšení hladiny moře. Bangladéš je země, která má velkou část svého území v poměrně nízké nadmořské výšce. Změna klimatu se může projevit i nepravidelností srážek, na kterých je založeno živobytí velké části populace. I když současné výzkumy na toto téma jsou na počátku, obyvatelé postižených lokalit dále trpí sezónními povodněmi a hurikány různé intenzity. Již zmíněný hurikán *Sidr* zasáhl v listopadu 2007 téměř polovinu země a zničil 550 tisíc hektarů pobřežních rýžových polí, čímž způsobil v Bangladéši nejhorší potravinovou krizi za několik desítek let. Rýže se musela začít dovážet a její cena stoupla dvojnásobně, což nejvíce postihlo chudé obyvatele země. Celkový počet lidí zasažených cyklonem byl odhadován na 8,5 milionu, počet obětí se pohybuje kolem 3 500, dalších 40 000 lidí bylo zraněno. Mnoho přeživších se však nemá kam vrátit, protože bylo zcela zničeno 564 000 domů. Poškozeno bylo dalších 885 280 budov. Kromě zmíněného ještě zahynulo 1,25 milionu kusů dobytka.

Místní nevládní organizace *Rupantar* (www.rupantar.org) sídlící v jihozápadním městě Khulna se snaží zprostředkovat dostupnou pomoc obětem této přírodní katastrofy v nejvíce postižených oblastech. Jejich způsoby pomoci obsahují celou řadu metod, jedna z nich je i snaha prosadit výstavbu stabilních domů z cihel, které stojí na pevných pilířích. Dům by umožnil přežití lidem i drobnému zvířectvu a zachování základního majetku. Bohužel cena takového domu je 2 500 USD, což naprosto přesahuje možnosti místních obyvatel, ale i bohužel místních organizací a vládních institucí. Dokonce i zahraniční agentury prohlásily, že nejsou schopny za takovou cenu masově pokrýt potřebu v nejvíce ohrožených oblastech. Většina obyvatel tak musí spoléhat na stany, případně vlastní výstavbu, která vydrží do příchodu dalšího většího hurikánu. Další možností je migrace do některého z bangladéšských měst, především hlavního města Dháky.

Vnitřní migrace

V Bangladéši existují masivní migrační proudy také uvnitř země. Více než 75 procent všech migrujících jsou tzv. vnitřní migranti, zbývající část jsou mezinárodní migranti, o nichž byla řeč výše. Nejsilnější vlna již tradičně probíhá mezi venkovem a městy, především Dhákou, z důvodu největší šance nalézt práci. Většina migrantů zde vykonává podřadné práce či méně placená zaměstnání v textilním průmyslu (jehož produkty jsou vyváženy i do Číny kvůli své super nízké ceně), řidiči rikš a v domácnostech. Zatímco řidiči rikš jsou muži, tak 80-90 procent zaměstnaných v textilním odvětví tvoří ženy, celkem asi 1,8 miliónu pracujících v cca 3 500 malých a středně velkých továrnách. Realitou je, že většina z těchto nově příchozích rozšiřuje místní slumy.

Závěr

Pohyby migrantů hledajících nový prostor pro život a uplatnění jsou složitější než v minulosti. Na začátku 21. století již planeta nenabízí neobydlená území, která by byla vhodná pro masový příliv migrantů. Výsledkem tak mohou být konflikty s místními obyvateli nebo další environmentální katastrofy v důsledku zvyšujících se požadavků a tlaků na životní prostředí. Mezinárodní úsilí by proto mělo směřovat k předcházení vzniku environmentálního napětí a řešit jeho případné důsledky rychle a efektivně. Prevence založená na systémech včasného varování, orientace rozvojových intervencí na projekty usilující o odstranění environmentálních příčin migrace, nebo zabránění jejich eskalace (př. výstavba odolných obydlí), spolupráce zemí při snižování emisí skleníkových plynů představují příklady možných cest k řešení. Zároveň se tak ukazují obrovské problémy při jejich zavádění do praxe, což dokazuje příklad aktivity bangladéšské organizace Rupantar.

Pozn. Autor by chtěl poděkovat všem lidem, kteří mu byli nápomocni při jeho pobytu v Bangladéši a Indii, a popřát obětem přírodních katastrof i organizacím typu Rupantar mnohem osvětenější řízení velkých zahraničních rozvojových agentur a donorských vlád.

Článek vyšel původně v časopise PŘES, ročník 5, číslo 16, který je dostupný na <http://uprchlik.ecn.cz/cz/pres.html>

Robert Stojanov působí na Fakultě regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity v Brně. Zabývá se vztahy mezi migracemi, životním prostředím a rozvojem, a efektivností rozvojových intervencí. V Bangladéši a indickém Ásámu prováděl výzkum v březnu 2008.